

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Є. О. Щукін, О. М. Дрожанова, О. В. Патлайчук

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ
З КУРСУ "ФІЛОСОФІЯ"
(2-Й ТА 3-Й НАВЧАЛЬНІ МОДУЛІ)**

Рекомендовано Методичною радою НУК

Миколаїв 2008

УДК 101 (076)

Щукін Є.О., Дрожанова О.М., Патлайчук О.В. Методичні вказівки для проведення занять з курсу "Філософія" (2-й та 3-й навчальні модулі). – Миколаїв: НУК, 2008. – 44 с.

Кафедра філософії та культурології

Наведені відомості про методику проведення занять з курсу "Філософія", яка розроблена відповідно до вимог Болонського процесу. Наводиться зміст структурних елементів другого та третього навчальних модулів, перелік екзаменаційних питань, дається аналіз електронних ресурсів з дисципліни.

До кожної навчальної теми надається план лекційного та семінарського занять, перелік питань, які виносяться студентам на самостійну проробку, перелік питань для самоконтролю засвоєння матеріалу лекції, рекомендовані теми рефератів, додаткова література.

Методичні вказівки призначені для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання.

Рецензент канд. філос. наук, доц. А.П. Квачов

Згідно з наказом ректора НУК № 08 від 09.01.2008 методичні вказівки публікуються в авторській редакції.

Відповідальність за редагування несе автор.

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Курс філософії загальним обсягом 108 годин викладається студентам Національного університету кораблебудування, як правило, протягом другого року навчання. Весь обсяг матеріалу розділено **на три окремих змістовних модуля**, на кожен з яких виділено 36 навчальних годин, тобто один кредит:

I. Філософія, основні етапи її розвитку, напрямки, школи.

II. Філософія як онтологія, методологія і гносеологія.

III. Сучасна соціальна філософія.

У другому та третьому навчальних модулях викладається матеріал, пов'язаний із вивченням таких питань як: 1) основні галузі філософського знання; 2) основні форми буття і сутність діалектики; 3) походження свідомості, форми і структури свідомості; 4) шляхи пізнання світу, функціонування знання в сучасному інформаційному суспільстві, особливості взаємозв'язку науки і техніки з сучасними соціальними і етичними проблемами; 5) форми суспільної свідомості, їх взаємозв'язок; 6) умови формування особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури.

2. СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алексеев П.В., Панин А.В.* Філософія. – М.: Проспект, 2001.
2. *Андрущенко В.П.* Сучасна соціальна філософія. – Х.: Генеза, 1996.

3. Введение в философию / *И.Т. Фролов* и др. – М.: Республика, 2002.
4. Вступ до філософії / За ред. *Г.І. Волинки*. – К.: Вища школа, 2002.
5. *Волчек Е.З.* Философия. – Минск: Интерпрессервис, 2003.
6. *Канке В.А.* Философия. – М.: Логос, 2005.
7. *Спиркин А.Г.* Философия. – М.: Гардарики, 1999.
8. Філософія / За ред. *В.Г. Кременя*. – Х.: Прапор, 2004.
9. Філософія / За ред. *Г. Заїченка* та ін. – К.: Вища школа, 1995.
10. Філософія / За ред. *І.В. Бичко*. – К.: Либідь, 2001.
11. Філософія / За ред. *І.Ф. Надольного*. – К.: Вікар, 2001.
12. Філософія / За ред. *М.І. Горлача*. – Х.: Консум, 2000.
13. Філософія / *Є.М. Приченій* та ін. – К.: Академія, 2001.
14. Философия / Отв. ред. *В.П. Кохановский*. – Ростов н/Д: Феникс, 1999.
15. Философия в вопросах и ответах / Под ред. *Е.Е. Несмеянова*. – М.: Гардарики, 2002.

Крім основної літератури в наступній частині методичних вказівок до кожної теми наводиться перелік додаткової літератури, яка рекомендується студентам для виконання завдань самостійної роботи, рефератів, а також для підготовки до семінарських занять та поглиблення знань з матеріалу дисципліни.

3. ЗМІСТ ДРУГОГО МОДУЛЮ

Розподіл навчальних елементів другого модуля наведено в табл.1.

До кожної теми модуля наводиться план лекційного та семінарського заняття, перелік питань, які виносяться студентам на самостійну проробку, перелік питань для самоконтролю засвоєння матеріалу лекції, рекомендовані теми рефератів з данної теми, додаткова література.

Таблиця 1. Розподіл навчальних елементів другого модуля

Номер теми	Найменування елементів модуля	Розподіл часу, год			Форми і термін контролю*
		лекції	семінари	СРС	
1	2.1. Філософська онтологія: проблема буття.	2			Конспект, тестування. X тиждень
	2.2. Матерія. Форми її існування.			2	
	2.3. Сучасна наукова картина світу. Єдність матерії, руху, простору і часу.			2	
2	2.4. Духовний вимір людського буття. Проблема свідомості.	2			Конспект, тестування, реферат. XI тиждень
	2.5. Проблема виникнення та природи свідомості.		2		
	2.6. Духовність і духовні здібності людини.			2	
3	2.7. Концепція розвитку та її альтернативи.	2			Конспект, тестування, реферат. XII тиждень
	2.8. Діалектика, метафізика, релятивізм.			2	
	2.9. Детермінізм та індетермінізм.			2	
	2.10. Діалектика як система законів розвитку.	2			
	2.11. Діалектика як система законів і категорій.		2		
	2.12. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.			2	
4	2.13. Філософія як гносеологія.	2			Конспект, тестування, реферат, модульна контрольна робота. XIII тиждень
	2.14. Суб'єкт і об'єкт пізнання, їх взаємодія.			2	
	2.15. Чуттєве і раціональне в пізнавальному процесі.			2	
	2.16. Наукове пізнання, його принципи і методи.	2			
	2.17. Істина як процес і результат пізнання.		2		
	2.18. Наука як феномен культури, її функції.			2	

*Термін контролю визначався із повного терміну навчання 18 тижнів.

2.1. Філософська онтологія: проблема буття

План лекції:

1. **Поняття буття у філософії.** Буття єдине і множинне. Категорії одиничне і всезагальне в характеристиці буття окремих речей і явищ. Особливе як міра висвітлення всезагального в одиничному виразі. Буття і небуття. Буття і становлення.

2. **Буття людини у світі.** Людиномірна визначеність буття. Антропологія як онтологія. Самотворність людського буття. Способи і засоби людського буття в світі. Діяльність і спілкування. Способи і засоби відношення до предметного світу. Практичне і духовно-практичне осягнення буття. Абсолютне і відносне в бутті.

3. **Матеріальне та ідеальне буття.** "Першопочаток" буття – категорія субстанції. Чуттєво-матеріальне предметне буття: природне і соціальне. Ідеальне буття: індивідуальне та об'єктивоване. Діалектика взаємозв'язку ідеального і матеріального буття.

Питання для самоконтролю:

1. Як Ви розумієте єдність множинного і множинність єдиного буття?
2. Розкрийте структуру буття (види, взаємодія, форми вияву).
3. Чому центром буття є буття людини?
4. Що означає вираз: "субстанція – першопочаток буття"?
5. Буття матеріальне та ідеальне. Чи існує ще якість буття окрім матеріального та ідеального? Назвіть критерій їх розрізнення.
6. Особливості та тенденції сучасної онтології. Чому онтологізується вчення про людину?
7. Філософське розуміння практичного осягнення світу людиною. Категорія "практики".
8. Діалектика опредмечування та розпредмечування як головний зміст практичного освоєння дійсності.

2.2. Матерія. Форми її існування

План самостійної роботи:

1. Поняття "матерії" і складнощі його розуміння. Атрибути матерії: нествореність і незнищуваність, структурна невичерпність, детермінованість всіх явищ і процесів, відображення. Саморухомість елементів світу.

2. Рух як спосіб буття матерії та її головний атрибут. Рух як всяка зміна взагалі. Мінливість і збереження в рухові. Відносність спокою і абсолютність активності.

3. Вчення про форми руху матерії. Форми руху матерії. Два види рухомої матерії: речовина і поле.

2.3. Сучасна наукова картина світу. Єдність матерії, руху, простору і часу

План самостійної роботи:

1. Протяжність, структурність і співіснування елементів у всіх системах. Тривалість і послідовність розгортання змін і перетворень.

2. Єдність матерії, руху, часу і простору. Час і простір людського буття. Континуум і хронотоп. Безкінечність кінцевого і кінечність безкінечного. Що і як зберігається в перетвореннях.

3. Наука як засіб осягнення сутностей.

Додаткова література

1. *Гершанский В.Ф.* Философский гилодинамизм // Вопросы философии. – 2003. – №11. – С. 85–92.

2. *Ильин В.В., Юлдашев Л.Г.* Современная научная философия: негеоцентрический материализм. – М.: Высш. школа, 2003.

3. *Коган Л.А.* Закон сохранения Бытия // Вопросы философии. – 2001. – №4. – С. 49–61.

4. *Кутырев В.А.* Оправдание бытия // Вопросы философии. – 2000. – №5. – С. 65–78.

5. *Любинская Л.Н., Лепилин С.В.* Философские проблемы времени в контексте междисциплинарных исследований. – М.: Прогресс, 2002.

6. *Никулин Д.В.* Пространство и время в метафизике XVII в. – Новосибирск: Наука, 1993.

7. *Рейхенбах Г.* Философия пространства и времени. – М.: Эдиториал УРСС, 2002.

8. *Рубашкин В.Ш., Лахути Д.Г.* Онтология: от натурфилософии к научному мировоззрению и инженерии знаний // Вопросы философии. – 2005. – №1. – С. 64–81.

9. *Спирин В.М.* Логический анализ философии бытия. – Тверь: Лилия-Пресс, 2001.

10. *Уитроу Дж.* Естественная философия времени. – М.: Эдиториал УРСС, 2003.

11. *Цехмістро І.* Наукова картина світу останніх 20 років: докорінна зміна антропологічної перспективи // Філософська думка. – 2004. – №3. – С. 51–64.

ТЕМА 2

2.4. Духовний вимір людського буття. Проблема свідомості

План лекції:

1. **Свідомість в структурі психічного.** Усвідомлене і неусвідомлене. Актуальна і потенціальна свідомості. Підсвідоме. Інтенціональна природа свідомості (концепція Е. Гуссерля). Інстинкти і свідомість. Риси свідомості як вищої форми відображення. Субстрат свідомості. Фізіологічне і психічне. Соціокультурні чинники свідомості.

2. **Психоаналітична концепція свідомості.** Біологізаторська теорія психічного у З. Фрейда. Id – Ego – Superego. Принципи задоволення і реальності. Ідея витіснення. Школа аналітичної психології К. Юнга. Колективне безсвідоме та його архетипи як першооснова психічної діяльності. Вчення про комплекси неповноцінності і їхню компенсацію А. Адлера. Соціально-критична антропологія Е. Фромма. Вчення про самовідчуження. Фрейдомарксистська концепція свідомості "франкфуртської школи соціології" (Г. Маркузе, В. Райх, Т. Адорно).

Питання для самоконтролю:

1. Чим відрізняються поняття "душа" і "свідомість"?
2. У чому полягає специфіка суб'єктивної реальності? Порівняйте її з об'єктивною реальністю.
3. Розкрийте фрейдівське розуміння свідомості.
4. Свідомість в аналітичній психології К. Юнга.
5. Дайте характеристику неофрейдистським концепціям свідомості.

2.5. Проблема виникнення та природи свідомості

План семінарського заняття:

1. Свідомість як пізнавальне і духовно-практичне відношення до дійсності. Пізнання: об'єктивне відображення дійсності. Ціннісна свідомість: осягнення сенсу буття. Духовний світ людини – не лише мислення і знання, але й переживання, усвідомлення, оцінка дійсності.
2. Соціокультурна суть свідомості. Процес антропосоціогенезу на основі суспільної праці і спілкування індивідів. Активність, творчість, універсальність свідомості.
3. Мова і свідомість. Самосвідомість. Мова як зовнішня оболонка думки, засіб пізнання, спілкування, збереження та передачі суспільного досвіду та інформації. Самосвідомість: емоційно-ціннісне і діяльно-регулятивне відношення до самого себе. Феномен рефлексії.

2.6. Духовність і духовні здібності людини

План самостійної роботи:

1. Дух, душа, духовність. Почуття, розум, воля, віра. Світ емоцій. Пам'ять, уява і уявлення.
2. Ідеал. Цінність і ціннісні орієнтації. Переконання.
3. Інтуїція і творчі здібності. Евристика як наука про творчу діяльність.

Темі рефератів:

1. Виникнення і розвиток психіки як форми відображення дійсності.
2. Визначальна роль соціальності у виникненні свідомості.
3. Значення мови у розвитку свідомості.
4. Структура свідомості, її основні рівні.
5. Співвідношення біологічного і соціального у походженні свідомості.
6. Ментальність і свідоме: точки дотику.
7. Самосвідомість і несвідоме: проблема взаємозв'язку.
8. Свідомість, самосвідомість, підсвідомість: форми вияву.
9. Індивідуальна і суспільна свідомість: спільне й відмінне.
10. Аналіз свідомості у феноменології.
11. Масова свідомість: закономірності та деформації. Феномен натовпу.
12. Теорія культурного психоаналізу К. Хорні.
13. Гуманістичний психоаналіз Е. Фромма.
14. Концепція одновимірної людини Г. Маркузе.
15. Сексуально-економічна психологія В. Райха.
16. Структурний психоаналіз Ж. Лакана.

Додаткова література

1. *Аронов Р.А.* Сознание и квантовый мир // Вопросы философии. – 2005. – № 6. – С. 83–92.
2. *Бычков В.В.* Феномен неклассического эстетического сознания // Вопросы философии. – 2003. – № 10. – С. 61–71; № 12. – С. 80–92.
3. *Гарнцев М.А.* Проблема самосознания в западноевропейской философии (от Аристотеля до Декарта). – М.: Изд-во МГУ, 1987.
4. *Ильичева И.М.* Духовность в зеркале философско-психологических учений (от древности до наших дней). – М.: Изд-во МОДЭК, 2003.
5. *Лой А.Н.* Сознание как предмет теории познания. – К.: Наук. думка, 1988.

6. *Мареева Е.В.* Проблема души в классической и неклассической философии. – М.: Акад. Проект, 2003.

7. *Мерло-Понти М.* Феноменология сприйняття. – К.: Центр дух. культури, 2001.

8. *Михайлов А.И.* Современное философское мышление и проблема сознания // Философские науки. – 2003. – № 3. – С. 61–80.

9. *Ретюнских Л.Т.* Философия игры. – М.: Вуз. книга, 2002.

10. *Рубинштейн С.Л.* Бытие и сознание. Человек и мир. – С.Пб.: Питер, 2003.

11. *Фромм Э.* Величие и ограниченность теории Фрейда. – М.: АСТ, 2000.

12. *Юлен М.* Чувственные качества – вызов материалистическим теориям сознания? // Вопросы философии. – 2005. – № 3. – С.81–91.

ТЕМА 3

2.7. Концепція розвитку та її альтернативи

План лекції:

1. **Джерела філософської концепції розвитку.** Формування ідеї діалектики. Антична діалектика. М. Кузанський: "розгортання" божественної єдності в природну множинність. Р. Декарт: спроба осягнення процесу розвитку через наукове розуміння походження універсуму.

2. **Класична теорія розвитку.** І. Кант: ідея внутрішньої активності та спонтанності світобудови. Г. Гегель: діалектика як теоретична система. Злиття онтологічного та гносеологічного моментів як тотожність мислення і дійсності. Матеріалістична діалектика.

3. **Становлення сучасної філософської концепції розвитку.** Нове розуміння процесів розвитку. Формування концепції глобального еволюціонізму. Сінергетика. Нелінійність та альтернативність, стохастичність та непередбачуваність процесу розвитку, конструктивна роль хаосу та випадковості у виникненні нового.

Питання для самоконтролю:

1. Як тлумачили процес розвитку античні філософи?
2. У чому обмеженість механістичного підходу до розуміння розвитку?
3. Що спільного та чим відрізняються концепції розвитку Гегеля та Маркса?
4. Які особливості процесу розвитку?

2.8. Діалектика, метафізика, релятивізм

План самостійної роботи:

1. Філософські методи як найбільш загальні принципи дослідження.
2. Діалектика як спосіб мислення і пізнання. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика. Матеріалістична і ідеалістична діалектика.
3. Метафізика як протилежність діалектичного методу. Абсолютизація руху і мінливості світу – релятивізм.

2.9. Детермінізм та індетермінізм

План самостійної роботи:

1. Детермінованість як атрибут матеріального й ідеального буття. Детермінація й принцип детермінізму як форма виразу єдності світу, взаємної обумовленості всіх явищ, подій і процесів.
2. Принцип причинності. Причина і наслідок. Каузальні зв'язки і універсальна взаємодія.
3. Детермінізм та індетермінізм. Фаталізм. Телеологія. Космос і стихія. Свобода.

2.10. Діалектика як система законів розвитку

План лекції:

1. **Поняття закону. Єдність законів діалектики.** Джерело, механізм і характер розвитку. Закон протиріччя: єдність і суперечність протилежностей. Закон кількісно-якісного перетворення

і структурна невичерпність універсуму. Закон синтезу в процесі розвитку: взаємозв'язок послідовних етапів розгортання певних явищ.

2. Моделі історичного розвитку. Лінійна, циклічно-замкнена і лінійно-циклічна моделі історичного процесу. Прогрес і регрес. Висхідна і низхідна лінії розвитку. Еволюція, революція, коеволюція, інволюція.

Питання для самоконтролю:

1. Наука осягає закони природи, суспільства, психології, мислення. Що ж таке "закон"? Дайте визначення "закону".

2. Назвіть і розкрийте зміст основних законів розвитку і взаємодії (законів діалектики).

3. Назвіть відомі моделі історичного розвитку: їхня подібність і відмінність.

4. Розкрийте зв'язок категорій "прогресу" і "регресу".

5. Дайте визначення поняттям "еволюція", "революція", "інволюція", "коеволюція".

2.11. Діалектика як система законів і категорій

План семінарського заняття:

1. Системність. "Ціле" і "часткове" як визначеності системи. Категорії "система", "структура", "елемент". Структурний підхід у мисленні. Категорії "цілого" і "часткового" в адитивних і неадитивних системах.

2. Категорії "форма" і "зміст", "явище" і "сутність". Розвиток як зміна форм. Явище і сутність як відображення різних рівнів пізнання.

3. Категорії "необхідне" і "випадкове", "можливе" і "дійсне". Необхідність як вища межа можливостей здійснення. Випадковість як абстрактна можливість здійснення. Діалектика можливого і дійсного на лінії минуле – сучасне – майбутнє. Вірогідність. Необхідність і свобода. Свобода вибору людини.

2.12. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика

План самостійної роботи:

1. Діалектичний метод Г. Гегеля як основне надбання його філософії. Діалектика процесу пізнання як суб'єктивна діалектика.
2. Матеріалістична діалектика, її розробка в марксизмі. Діалектика природи і суспільного життя як об'єктивна діалектика.
3. Єдність і протилежність об'єктивної і суб'єктивної діалектики. Позитивна і негативна діалектика.

Теми рефератів:

1. Діалектика і міф.
2. Категорії діалектики як універсальні форми мислення.
3. Метафізика – альтернатива діалектики як теорії розвитку.
4. Софістика і еклетика – альтернативи діалектики як логіки.
5. Догматизм і релятивізм – альтернативи діалектики як теорії пізнання..
6. Діалектика як аналітика людської скінченності.
7. Особливості діалектики Й. Фіхте.
8. Негативна діалектика Т. Адорно.
9. Проблема цінності історії.
10. Натуралістичний історизм античності.
11. Ідея світу як єдиного історичного цілого у стоїків.
12. Християнська інтерпретація історії.
13. Проблема спрямованості історії у А. Августина.
14. Філософія історії Дж. Віко як перший досвід цілісного розуміння еволюції людського суспільства.
15. Субстанціалістські концепції історії у європейській філософії Нового часу.
16. Теорія культурно-історичних типів М. Данилевського.
17. Основні засади теорії історичного процесу в марксизмі.
18. Теорія локальних цивілізацій А. Тойнбі.

Додаткова література

1. *Баранцев Р.Г.* Синергетика в современном естествознании. – М.: Эдиториал УРСС, 2003.
2. *Бойченко І.В.* Філософія історії. – К.: Знання, 2000.
3. *Владимиров Ю.С.* Метафизика. – М.: БИНОМ, 2002.
4. *Воленский Я.* Детерминизм и логика // Вопросы философии. – 2003. – № 5. – С. 71–80.
5. *Дрюк М.А.* Синергетика: позитивное знание и философский импрессионизм // Вопросы философии. – 2004. – № 10. – С. 102–113.
6. Законы и принципы материалистической диалектики / Под ред. *М.А. Булатова.* – К.: Наук. думка, 1989.
7. *Ивин А.А.* Философия истории. – М.: Гардарики, 2000.
8. *Катречко С.Л.* Как возможна метафизика? // Вопросы философии. – 2005. – № 9. – С. 83–94.
9. *Кедров Б.М.* Беседы о диалектике. – М.: Мол. гвардия, 1989.
10. *Ойзерман Т.И.* Материалистическое понимание истории: плюсы и минусы // Вопросы философии. – 2001. – № 2. – С. 65–80.
11. Противоречие как источник развития: Межвуз. сб. / Под ред. *Ф.Ф. Вяккерера.* – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988.
12. *Рузавин Г.И.* Неопределенность, вероятность и прогноз // Вопросы философии. – 2005. – № 7. – С. 65–78.
13. *Сачков Ю.В.* Эволюция учения о причинности // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 101–118.
14. Сущность и явление / Под ред. *М.А. Парнюка.* – К.: Наук. думка, 1987.

ТЕМА 4

2.13. Філософія як гносеологія

План лекції:

1. **Природа та структура пізнавальної діяльності.** Наукове пізнання, художнє, релігійне та інші види пізнання. Філософська теорія пізнання – гносеологія. Проблема можливості пізнання світу: оптимізм, скептицизм, агностицизм.

2. **Соціально-практична обумовленість пізнавальної діяль-**

ності. Практика, її види та роль у пізнанні. "Опредмечування" та "розпредмечування". Інтеграційна роль практики щодо інших форм освоєння світу, життєдіяльності людей.

3. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Чуттєва та раціональна форми пізнання. Рівні пізнання: емпіричний і раціональний (абстрактно-логічний).

Питання для самоконтролю:

1. Які пізнавальні здібності має людина, як вони співвідносяться в процесі пізнання?
2. Що мислиться під поняттям "об'єкт пізнання"?
3. Чому пізнання – це процес?
4. Дайте визначення категорії "пізнання". Чим відрізняються пізнання і теорія пізнання (гносеологія)?

2.14. Суб'єкт і об'єкт пізнання, їх взаємодія

План самостійної роботи:

1. Категорії суб'єкта і об'єкта пізнання. Проблема співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання в німецькій класичній філософії.
2. Об'єктно-суб'єктна і суб'єктно-суб'єктна пізнавальна ситуація. Поворот людства до самоусвідомлення і самовизначення.
3. Гетерогенність об'єкта пізнання і гомогенність суб'єкта пізнання. Перегляд концепції суб'єкта пізнання: від атомізованого індивіда до соціального цілого.
4. Методологія пізнання як форма організації оптимального співвідношення суб'єкта і об'єкта.

2.15. Чуттєве і раціональне в пізнавальному процесі

План самостійної роботи:

1. Чуттєве і раціональне як моменти, ступені, рівні пізнання: погляди філософів-сенсуалістів і раціоналістів.
2. Форми чуттєвого пізнання: відчуття, сприйняття, уявлення.
3. Логічно-раціональні форми мислення: поняття, судження, умовивід.

4. Діалектика чуттєвого і раціонального в процесі пізнання. Цілісність психообразів як результатів пізнання.

2.16. Наукове пізнання, його принципи і методи

План лекції:

1. **Методи наукового пізнання.** Загальні і часткові (спеціально-наукові) методи. Метод абстрагування. Метод узагальнення. Аналіз і синтез. Метод сходження від абстрактного до конкретного. Індуктивний і дедуктивний методи пізнання. Наукове спостереження. Експеримент. Методи аналогії і моделювання. Метод екстраполяції. Системно-структурний метод. Математичні методи.

2. **Форми наукового пізнання: проблема, ідея (гіпотеза), закон, теорія.** Суттєві риси наукового пізнання: обґрунтованість (логічна доказовість висновків), системність, істинність, спеціалізована (точна й однозначна) мова і методи, здатність до прогнозування.

3. **Гуманізація як провідна риса сучасного стану розвитку наукового пізнання.** Ціннісна компонента наукового знання.

Питання для самоконтролю:

1. Які характерні риси наукового пізнання?
2. Які основні форми і рівні наукового пізнання і чим вони відрізняються між собою?
3. Що таке методологія наукового пізнання, її предмет та функції?
4. Емпіричне і теоретичне в науковому пізнанні.
5. Назвіть і розкрийте зміст основних методів наукового пізнання.
6. Головні форми наукового пізнання.

2.17. Істина як процес і результат пізнання

План семінарського заняття:

1. Діалектика абсолютної та відносної істини. Стійкість, сталість, неспростовність істинного знання. Можливість подаль-

шого уточнювання, доповнювання, поглиблювання. Включеність елементів абсолютності у відносні істини науки.

2. Конкретність і достовірність істини. Історична зумовленість і обмеженість застосування істинного знання.

3. Об'єктивність істини та її аспекти. Істина як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Об'єктивність за джерелом, предметом віднесення, за змістом. Суб'єктивність за формою, засобами використання.

4. Критерії істини. Ясність і виразність. Загальнозначимість. Прагматичність. Конвенціональність. Практика як найбільш надійний критерій істини.

2.18. Наука як феномен культури, її функції

План самостійної роботи:

1. Методологічні засоби наукового пізнання.
2. Гуманізація науки. Етика науки.
3. Нові типи раціональності: сучасне взаємовідношення науки – філософії – релігії.

Теми рефератів:

1. Пізнання як вид духовної діяльності і феномен культури.
2. Основні принципи сучасної наукової гносеології.
3. Філософія і сучасна методологія науки: тенденції взаємозв'язку та взаємовпливу.
4. Науково-технічна революція як вирішальний фактор розвитку продуктивних сил.
5. Виникнення науки та історичні етапи її розвитку.
6. Наука і глобальні проблеми сучасності.
7. Діалектика істини та омани в сучасній філософії.
8. Здоровий глузд як засіб світовідношення і метод мислення.
9. Істина, правда, омана в пізнанні та практичному житті.
10. Напівправа: її природа та соціальні функції.
11. Концепція і теорія як форми наукового пізнання.
12. Основні проблеми сучасної методології науки.

13. Інтуїція у процесі пізнання та творчості.
14. Проблеми гуманізації сучасної науки.
15. Свобода як умова розвитку науки.
16. Науковий метод та наукова раціональність як історичні феномени.
17. Філософія і концептуальний апарат науки.
18. Дискусія і дискурс як прийоми вироблення наукового знання.

Додаткова література

1. *Берков В.Ф.* Философия и методология науки. – М.: Новое знание, 2004.
2. *Брянник Н.В.* Введение в современную теорию познания. – М.: Акад. Проект, 2003.
3. *Бунге М.* Философия физики. – М.: Эдиториал УРСС, 2003.
4. *Войтов В.Ф.* История и философия науки. – М.: Изд-во "Дашков и К", 2004.
5. *Гадамер Г.Г.* Истина і метод: В 2 т. – К.: Юніверс, 2000.
6. *Гейзенберг В.* Физика и философия. Часть и целое. – М.: Наука, 1990.
7. *Канке В.А.* Основные философские направления и концепции науки. – М.: Логос, 2004.
8. *Лешкевич Т.Г.* Философия науки: традиции и новации. – М.: ПРИОР, 2001.
9. *Майданов А.С.* Процесс научного творчества: Философ.-методол. анализ. – М.: Эдиториал УРСС, 2003.
10. *Мах Э.* Познание и заблуждение. – М.: БИНОМ, 2003.
11. *Николис Г., Пригожин И.* Познание сложного. Введение. – М.: Эдиториал УРСС, 2003.
12. Современная философия науки: Хрестоматия / Сост. *А.А. Печенкин.* – М.: Логос, 1996.
13. Теория познания: В 4 т. / Под ред. *В.А. Лекторского.* – М.: Мысль, 1991.
14. *Тулмин С.* Человеческое понимание. – М.: Прогресс, 1984.
15. Философия современного естествознания / Под ред. *С.А. Лебедева.* – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004.

4. ЗМІСТ ТРЕТЬОГО МОДУЛЮ

Розподіл навчальних елементів третього модуля наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Розподіл навчальних елементів третього модуля

Номер теми	Найменування елементів модуля	Розподіл часу, год			Форми і термін контролю*
		лекції	семінари	СРС	
1	3.1. Суспільство і природа.	2			Конспект, реферат. XIV тиждень
	3.2. Історичний характер відносин суспільства і природи.			1	
	3.3. Вчення про ноосферу.			1	
2	3.4. Суспільство як предмет філософського аналізу.	2			Конспект, тестування, реферат. XV тиждень
	3.5. Сфери суспільного життя.		2		
	3.6. Об'єктивне і суб'єктивне в соціальному процесі.			2	
3	3.7. Проблема людини в філософії.	2			Конспект, тестування, реферат. XVI тиждень
	3.8. Сучасна філософська антропология.			2	
	3.9. Індивід, особа, індивідуальність.			2	
4	3.10. Формаційний і цивілізаційний підходи у розумінні суспільства. Цивілізація і культура.	1			Конспект, тестування, реферат. XVII тиждень
	3.11. Матеріальне виробництво в системі суспільного життя.		2		
	3.12. Діяльність як спосіб буття людини в світі.			2	
	3.13. Джерела, мета і рушійні сили суспільного розвитку.			2	
5	3.14. Поняття і критерії історичного прогресу.			2	Конспект, реферат, модульна контрольна робота. XVIII тиждень
	3.15. Глобальні проблеми сучасності.	2			
	3.16. Глобальність як новий феномен сучасності.		2		
	3.17. Футурологічні проблеми сучасності.			2	

*Термін контролю визначався із повного терміну навчання 18 тижнів.

3.1. Суспільство і природа

План лекції:

1. **Філософський сенс поняття "природа"**. Система "суспільство – природа": пізнання людиною природи, її використання і перетворення. Природне та штучне середовище існування людини. Геоландшафтний фактор у житті людини.

2. **Основні етапи взаємодії суспільства і природи**. Біогенний (адаптаційний) період. Повна залежність людини від природних сил. Техногенний період. Екстенсивне освоєння природи. Ногенний період. Вчення В. Вернадського про ноосферу. Необхідність коеволюції природи і суспільства.

3. **Екологічна проблема**. Суперечність між масштабами людської діяльності та обмеженістю можливостей біосфери. Глобалізація екологічної кризи. Моральні, правові аспекти екологічної проблеми. "Екологізація" свідомості людей: зміна ціннісних орієнтирів.

Питання для самоконтролю:

1. У чому сутність концепції географічного детермінізму?
2. Що виражає термін "ноосфера"?
3. Визначте найважливіші етапи у взаємовідносинах між суспільством і природою.
4. У чому полягає сутність екологічної проблеми? Чому вона є глобальною?

3.2. Історичний характер відносин суспільства і природи

План самостійної роботи:

1. Людина і природа. Натуралізація людини та олюднення природи. Поняття антропосфери, соціосфери, техносфери. Пізнавальне, моральне, естетичне, сакральне ставлення людини до природи.

2. Природні передумови, матеріальні та духовні засади суспільного життя.

3. Географічне середовище і його роль у житті суспільства. Стадійність оволодіння ресурсами природи.

4. Зростання масштабів діяльності суспільства в природі та екологічної і техногенної напруги.

3.3. Вчення про ноосферу

План самостійної роботи:

1. Філософський зміст поняття "ноосфера".
2. Сучасні філософські концепції етногенезу.
3. Філософія техніки. Техніка як форма розвитку сучасної цивілізації.
4. Техніцизм як тип світогляду, його критичний аналіз.
5. Сучасні проблеми комп'ютеризації.

Темі рефератів:

1. Система природи і суспільства: загальне, особливе, одиничне.
2. Екологія і людський дух.
3. Теорія ноосфери у російському космізмі.
4. Проблема "діалогу" людини і комп'ютерних систем.
5. Концепція "поширюваного" Всесвіту.
6. Природа і людина: етика відповідальності.
7. Філософські аспекти руху "зелених".
8. Рівні організації універсуму.
9. Проблема екологічної етики.
10. Екологія як нова парадигма політики.
11. Духовно-історичні підстави екологічної кризи.
12. Економіка й екологія.
13. Етичні наслідки екологічної кризи.
14. Політичні наслідки екологічної кризи.

Додаткова література

1. Баландин Р.К. Ноосфера или техносфера // Вопросы философии. – 2005. – № 6. – С. 107–116.

2. *Борейко В.Е.* Прорыв в экологическую этику. – К.: Экол.-культ. центр, 2001.
3. *Гор А.* Земля у рівновазі. Екологія і людський дух. – К.: Інтел-сфера, 2001.
4. *Маєр-Абіх К.М.* Повстання на захист природи від доквілля до спільносвіту. – К.: Лібра, 2004.
5. *Моисеев Н.Н.* Логика динамических систем и развитие природы и общества // Вопросы философии. – 1999. – № 4. – С. 78–91.
6. *Моисеев Н.Н.* Человек и ноосфера. – М.: Мол. гвардия, 1990.
7. *Нэш Р.* Права природы: История экологической этики. – К.: Экол.-культ. центр, 2001.
8. *Плехов В.Н.* Миражи ноосферы. – К.: Молодь, 1991.
9. *Плотникова Л.И.* Возвращение к экофильной традиции // Философские науки. – 2003. – № 5. – С. 136–147.
10. *Самсонов А.Л.* На пути к ноосфере // Вопросы философии. – 2000. – № 7. – С. 16–28.
11. *Сергеев К.А., Слинин Я.Л.* Природа и разум: античная парадигма. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991.
12. *Теобальд В.* Экология как эрзац-религия и вопрос ее рациональной обосновываемости // Вопросы философии. – 2003. – № 12. – С. 93–99.
13. *Хёсле В.* Философия и экология. – М.: Наука, 1993.
14. *Человек и Природа в духовной культуре Востока / Под ред. Н.И. Фоминой.* – М.: Крафт, 2004.

ТЕМА 2

3.4. Суспільство як предмет філософського аналізу

План лекції:

1. **Філософська модель суспільства.** Значення філософського аналізу суспільства. Поняття соціального в філософії. Соціум як історичний процес. Суспільство як система і життєдіяльність людини. Діяльність як спосіб існування соціального.

2. **Проблема побудови теоретичної моделі суспільства: реальне суспільство та його ідеалізована модель.** Суспільство як

цілісний механізм, як форма руху матерії, як історичний процес. Аналіз суспільно-історичної практики. Основні парадигми соціологічної думки. О. Конт. Г. Спенсер. Е. Дюркгейм. М. Вебер. П. Сорокін. Марксизм. Ідеалістичне та матеріалістичне розуміння історії.

3. Соціальна структура суспільства. Соціально-історичні та природні спільноти. Професійні та соціально-демографічні групи. Роль середніх верств (середніх класів) у житті сучасних суспільних систем.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає головна ідея матеріалістичного розуміння історії?

2. Що таке "соціальний час"? Можливість управляти часом – це метафора, реальність чи фантастика?

3. Чим розрізняються предмети соціології і соціальної філософії?

4. Укажіть головні елементи системи соціального буття.

5. У чому істотна відмінність законів природи від законів, що діють в суспільстві?

6. Прокоментуйте вираз "Суспільство – це павутина різних відношень". Яких?

3.5. Сфери суспільного життя

План семінарського заняття:

1. Соціум як особлива система і його елементи. Безпосередні й інституалізовані стосунки людей. Принцип структурування суспільного буття. Поняття "сфери суспільного життя" і їхня типологія.

2. Економічне життя суспільства. Матеріальне виробництво. Суспільне виробництво як виробництво життя, його умов і його суб'єкта – соціального індивіда.

3. Соціально-політична сфера суспільства. Регулятивна функція соціальних інститутів. Поняття політики, держави і права. Форми правління і державного устрою. Держава як центральний

інститут політичної системи суспільства. Демократія і тоталітаризм.

4. Духовна сфера суспільства як процес формування і існування об'єктивних форм духовного життя. Суспільна свідомість – стрижень духовного життя суспільства. Норми і цінності моралі. Естетичні відносини в суспільстві. Мистецтво. Релігійні відносини. Духовне життя суспільства та розвиток масової свідомості.

3.6. Об'єктивне і суб'єктивне в соціальному процесі

План самостійної роботи:

1. Об'єкти і суб'єкт в соціальному процесі. Суспільство як об'єкт історичного процесу.

2. Головні суб'єкти історії. Поняття "народ", "еліта", "історична особистість".

3. Роль об'єктивних чинників і суб'єктивних факторів в історичному процесі.

Темати рефератів:

1. Соціальна справедливість як визначальний принцип структури суспільства.

2. Різноманіття суспільних форм і проблема єдності соціального процесу.

3. Соціальний простір і час: основні закономірності розвитку.

4. Традиції як форми соціального відтворення.

5. Суперечності в соціальних спільнотах людей та шляхи їх вирішення.

6. Особливості соціальної структури українського суспільства.

7. Нація як соціально-культурний феномен.

8. Самовизначення нації: історія питання та сучасність.

9. Етнос і нація. Перспективи розвитку спільностей і особи.

10. "Соціологія конфлікту" та "еволюційної злагоди": теоретичні пошуки та парадокси.

11. Теорія соціального реалізму Е. Дюркгейма.

12. Теорія формальної соціології Г. Зіммеля.

13. Правова держава: історія ідей і сучасність.
14. Права людини і проблеми гуманізації суспільних відносин.
15. Мистецтво: форма свідомості чи переживання?
16. Духовна сутність релігії.
17. Релігія як моральний ідеал.
18. Філософські форми усвідомлення Бога: теїзм, деїзм, пантеїзм.

Додаткова література

1. *Абрамов В.І.* Духовність суспільства: методологія системного вивчення. – К.: Вид-во КНЕУ, 2004.
2. *Анисимов С.Ф.* Духовные ценности: производство и потребление. – М.: Мысль, 1988.
3. *Арефьева Г.С.* Общество как объект социально-философского анализа. – М.: Изд-во МГИР, 1995.
4. *Ашин Г.К.* Философская составляющая элитологии // Вопросы философии. – 2004. – № 7. – С. 60–72.
5. *Баранцева К.* Трансiсторичні підстави буття еліти: соціально-філософський аспект // Філософська думка. – 2005. – № 1. – С. 23–43; № 2. – С. 13–29.
6. *Гаджиев К.С.* Введение в политическую философию. – М.: Логос, 2004.
7. *Гаджиев К.С.* Масса. Миф. Государство // Вопросы философии. – 2006. – № 6. – С. 3–20.
8. *Демидов А.И.* Учение о политике: философские основания. – М.: НОРМА, 2001.
9. *Жильсон Э.* Философ и теология. – М.: Гнозис, 1995.
10. *Иноземцев В.Л.* К теории постэкономической общественной формации. – М.: Таурус, 1995.
11. *Исаев И.А.* Метафизика власти и закона. – М.: Юрист, 1998.
12. *Нравственные ограничения войны* / Под ред. *Б. Коллинса*. – М.: Гардарики, 2002.
13. *Силичев Д.А.* Социальные последствия перехода от индустриализма и модерна к постиндустриализму и постмодерну // Вопросы философии. – 2005. – № 7. – С. 3–20.

14. Сучасна політична філософія: Антологія / Упоряд. Я. Кіш.
– К.: Основи, 1998.

ТЕМА 3

3.7. Проблема людини в філософії

План лекції:

1. **Людина – центральна тема філософії.** Актуальність проблеми людини. Буття людини: дух, душа і тіло. Аспекти філософського аналізу людини. Філософська антропологія.

2. **Проблема сутності і походження людини.** Натуралістичні концепції. Релігійні концепції. Концепція космічного походження людини (Д. Чижевський, В. Вернадський, Т. де Шарден). Трудова теорія походження людини. Соціологізаторські концепції. Єдність природного, соціального і духовного в людині.

3. **Філософія про сенс і мету життя людини.** Принципова відкритість питання про сенс життя. Концепція людського безсмертя в філософії російського космізму. Самоцінність людського буття. Життя людини як єдність універсально-людського і неповторно-індивідуального.

Питання для самоконтролю:

1. Чим пояснюється актуальність філософської проблеми людини в сучасну епоху?
2. Чи можлива єдина наука про людину?
3. Коли виникла і що вивчає філософська антропологія?
4. Яка Ваша оцінка "біологізаторських" і "соціологізаторських" концепцій людини?
5. Чи може філософія допомогти в пошуку сенсу життя?

3.8. Сучасна філософська антропологія

План самостійної роботи:

1. Філософські проблеми антропосоціогенезу.
2. Співвідношення біологічного і соціального в людині.

3. Установлення цілі і творчість як способи становлення людської життєдіяльності.
4. Сенс буття людини і людства як філософська проблема.

3.9. Індивід, особа, індивідуальність

План самостійної роботи:

1. Людське буття як співбуття.
2. Людина і особистість. Філософія особистості.
3. Оптимізація форм самореалізації та самоактуалізації особистості.
4. Філософський аналіз відчуження: сутність, соціально-історичні причини і форми.

Теми рефератів:

1. Людина як проблема для самої себе.
2. Життєвий світ особистості і його основні типи.
3. Діалектика взаємодії особистості та суспільства.
4. Соціальні норми як фактор впливу суспільства на особистість.
5. Філософія і проблема генезису людини.
6. Ідеал людяності і цінність людського життя.
7. Духовність як засіб і сенс життєдіяльності людини.
8. Життя як проблема людської рефлексії.
9. Епікурейська концепція людини і суспільства.
10. Християнська концепція людини і суспільства.
11. Індивідуалізм як життєва орієнтація і філософська концепція.
12. Розуміння свободи людини в філософії Ж.-П. Сартра.
13. Екзистенціальна аналітика буття М. Гайдеггера.
14. Людина та історія в екзистенціальній філософії К. Ясперса.
15. Герменевтична концепція людини.
16. Антропологічний поворот М. Шелера.
17. Біоантропология Г. Плеснера і А. Гелена.
18. Сучасна філософська культурантропология.

Додаткова література

1. *Арендт Г.* Становище людини. – Львів: Літопис, 1999.
2. *Арсеньев А.С.* Философские основания понимания личности. – М.: Академия, 2001.
3. *Баландьє Ж.* Політична антропологія. – К.: Альтерпрес, 2002.
4. *Бердяев Н.А.* О назначении человека. – М.: Республика, 1993.
5. *Берлін І.* Чотири есе про свободу. – К.: Основи, 1994.
6. *Губин В.Д.* Жизнь как метафора бытия. – М.: Изд-во РГГИ, 2003.
7. *Ларцев В.С.* Социальные и культурные детерминанты формирования личности. – К.: Принт-Экспресс, 2002.
8. *Марсель Г.* Homo viator. – К.: Пульсари, 1999.
9. *Моторина Л.Е.* Философская антропология. – М.: Высш. школа, 2003.
10. *Оконская Н.Б.* Основы метаантропологии: Человек и мир. – М.: Вузов. книга, 2004.
11. Очерки социальной антропологии / Под ред. *А.С. Мамзина.* – С.Пб.: Петрополис, 1995.
12. Проблема человека в западной философии: Сб. пер. / Сост. *П.С. Гуревич.* – М.: Прогресс, 1988.
13. *Розин М.М.* Личность и ее изучение. – М.: Эдиториал УРСС, 2004.
14. *Семенов В.С.* О перспективах человека в XXI столетии // Вопросы философии. – 2005. – № 9. – С. 26–37.
15. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990.
16. *Фромм Э.* Бегство от свободы. – М.: Прогресс, 1990.
17. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии / Сост. *П.С. Гуревич.* – М.: Политиздат, 1991.
18. *Швейцер А.* Благоговение перед жизнью. – М.: Прогресс, 1992.

3.10. Формацийний і цивілізаційний підходи у розумінні суспільства. Цивілізація і культура

План лекції:

1. **Культурно-цивілізаційний вимір історичного буття людини.** Суттєва відмінність понять культура і цивілізація в минулому і сучасності. Цивілізація як регламент культури. У культурі – твориться, в цивілізації – використовується. Небезпека індивідуальному буттю у розрідженому повітрі цивілізації поза щільних нашарувань культури.

2. **Особистісний і предметний сенс культури.** Культура – іншобуття людського духу, представленого у знаках. Символічне буття особи в культурі. Культура – ціннісне відношення людини до себе й інших за законами духовності (істини, добра, краси). Цінності культури як особистісне значення об'єктивованого ідеального буття. Види цінностей, їх ієрархія і взаємозв'язок.

3. **Гуманістичний вимір сучасної цивілізації.** Розгляд суспільного розвитку з точки зору його цінності для людського існування. Необхідність вироблення узгоджених уявлень про права, гідність і свободу людини. Особистісна самореалізація індивідів, постійне удосконалення їхніх творчих здібностей як умова розвитку інформаційної цивілізації.

4. **Глобалізаційний процес і індивідуалізація національних культур.** Плюралізм (рівнозначна множинність) культур. Їх взаємодія і взаємозбагачення. Світова цивілізація та загальнолюдські цінності. Громадянське суспільство та правова держава – показники цивілізованості суспільства.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке культура? Який її зв'язок із цивілізацією?
2. У чому відмінність між діяльнісним і ціннісним підходами у розумінні культури?
3. Які функції виконує культура?
4. Які хибні, ілюзорні цінності нав'язує людині сучасна цивілізація?

3.11. Матеріальне виробництво в системі суспільного життя

План семінарського заняття:

1. Матеріально-економічна сфера. Що і як виробляє людина? Поняття способу матеріального виробництва. Суперечність виробничих відносин і продуктивних сил як джерело економічного розвитку суспільства.

2. Спосіб виробництва матеріальних благ: єдність і протилежність продуктивних сил та виробничих відносин. Спосіб виробництва як системотворчий елемент суспільства.

3. Власність – центральна проблема економічної сфери життя суспільства. Проблема розподілу власності у суспільстві. Форми власності: особиста, групова, приватна, державна, суспільна.

3.12. Діяльність як спосіб буття людини в світі

План самостійної роботи:

1. Теорії соціальної діяльності (К. Маркс, М. Вебер, Т. Парсонс).

2. Суспільство як система, що саморозвивається та самоорганізується.

3. Форми соціальної діяльності та їх співвідношення.

4. Структура діяльності.

3.13. Джерела, мета і рушійні сили суспільного розвитку

План самостійної роботи:

1. Проблема сенсу історії, основні джерела соціальної динаміки.

2. Рушійні сили суспільного розвитку. Народ – головна сила, що створює історію. Натовп (маса), його роль у соціальному розвитку. Роль особи в процесі історичного розвитку. Інтелігенція та її роль в історії. Людство як суб'єкт історії.

3. Детермінанти історичного розвитку та роль насильства в історії.

Тема рефератів:

1. Діяльність – основа формування особистості.
2. Діалектика необхідності і свободи суспільної праці.
3. Проблема рушійних сил суспільного розвитку в сучасній соціальній філософії.
4. Категорія соціальної дії у М. Вебера.
5. Перехід від теорії соціальної дії до теорії соціальних систем у Т. Парсонса.
6. Власність і експлуатація: сучасна філософська інтерпретація.
7. Роль еліти та видатних особистостей в історичному процесі.
8. Культурний простір і час як форми буття людини.
9. Людинотворча сутність культури.
10. Філософія культури і парадигми філософського мислення.
11. Трагедія культури у філософії життя Г. Зіммеля й О. Шпенглера.
12. Філософія культури А. Швейцера.
13. Інтеграційна теорія культури П. Сорокіна.
14. Філософія культури Й. Хейзингі.
15. Постмодерністська ситуація в культурі ХХ ст.
16. Мораль і спадкоємність норм культури.
17. Українська духовна культура: діалектика національного і загальнолюдського.
18. Українське національне відродження і культура.

Додаткова література

1. *Виндельбанд В.* Дух и история. – М.: Юрист, 1995.
2. *Гатальська С.М.* Філософія культури. – К.: Либідь, 2005.
3. *Геллнер Э.* Разум и культура. – М.: Изд-во МШПИ, 2003.
4. *Гиру К.* Интерпретация культур. – М.: РОССПЭН, 2004.
5. *Гуревич П.С.* Философия культуры. – М.: NOTA BENE, 2001.
6. *Драч Г.В.* Культура и разум: конвергенция или дивергенция? // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 37–48.
7. *Ильенков Э.В.* Философия и культура. – М.: Политиздат, 1991.
8. *Келле В.Ж.* Интеллектуальная и духовная составляющая культуры // Вопросы философии. – 2005. – № 10. – С. 38–54.

9. *Кутырев В.А.* Культура и технология: борьба двух миров. – М.: Прогресс, 2001.

10. *Леонтьева В.Н.* Культуротворческий процесс: основания и начала. – Х.: Консум, 2003.

11. *Могильный А.П.* Культура і особистість. – К.: Вища школа, 2002.

12. *Нерсисянц В.С.* Философия права. – М.: НОРМА, 1998.

13. *Сидорина Т.Ю.* Философия кризиса. – М.: Наука, 2003.

14. *Тиллих П.* Теология культуры. – М.: Юрист, 1995.

15. Философия культуры: Становление и развитие / Под ред. *М.С. Кагана.* – С.Пб.: Лань, 1998.

16. *Швырев В.С.* Рациональность как ценность культуры. Традиция и современность. – М.: Прогресс, 2003.

ТЕМА 5

3.14. Поняття і критерії історичного прогресу

План самостійної роботи:

1. Історизм як принцип розгляду поступу суспільства.
2. Поняття і зміст історичного прогресу. Чинники прогресу.
3. Науково-технічний і соціальний прогрес, їх взаємозв'язок.
4. Критерії прогресу. Спрямованість історичного прогресу на саморозвиток особистості.

3.15. Глобальні проблеми сучасності

План лекції:

1. **Поняття "глобальна проблема".** Проблеми: природокористування, сировинно-енергетична, геополітична, демографічна, екологічна, творчої особистості. Вирішення глобальних проблем як засіб подолання загрози катастрофи людства.

2. **Філософія техніки.** Інформаційна революція. Людина в інформаційному суспільстві. Нова реальність – "віртуальне буття" людини. Комп'ютерний оптимізм і песимізм.

3. **Глобальне прогнозування майбутнього.** Складність перс-

пектив і необхідність нового рівня прогнозування майбутнього. Діалектика минулого – сучасного – майбутнього. Наукове передбачення і прогнози. Види прогнозу. Нормативний прогноз. Пошуковий прогноз. Діяльність "Римського клубу". Прогностичні можливості філософії. Гуманістична місія соціального прогнозування.

Питання для самоконтролю:

1. Коли і чому виникли глобальні проблеми? Які є критерії глобальності?
2. Що означає "новий гуманізм"?
3. Чи можливий науковий прогноз майбутнього суспільства?

3.16. Глобальність як новий феномен сучасності

План семінарського заняття:

1. Поняття глобалізації. Сутність глобалізації та її роль у становленні нового світопорядку. Концепції глобальних змін. "Кінець історії" Ф. Фукуями. Теорія "зіткнення цивілізацій" С. Хантингтона. Світ-системна концепція розвитку І. Валлерстайна. Америка-ноцентристські концепції З. Бжезинського і Г. Кіссінджера.
2. Процеси економічної та політичної глобалізації. Утворення єдиної світової економіки. Суверенітет і автономія національних держав. Протириччя глобалізаційного процесу. Перспективи входження України в єдину економічну систему.
3. Людський вимір глобалізації. Індивідуалізація соціального життя. Проблема ідентичності. Розширення соціального простору.

3.17. Футурологічні проблеми сучасності

План самостійної роботи:

1. Діалектика минулого – сучасного – майбутнього.
2. Наукове передбачення і прогнози. Види прогнозу.
3. Прогностичні можливості філософії. Проблема втілення ідеалу. Ідеал і утопія.
4. Стратегія майбутнього і перспективи людства. Моделювання і проектування майбутнього.

Теми рефератів:

1. Проблема критеріїв історичного прогресу.
2. Технократичні моделі історії та соціального майбутнього.
3. Марксистська концепція прогресу.
4. Тлумачення історії як поглиблення процесу комунікації у К. Ясперса.
5. Сучасний неотомізм про кінцеву мету людського суспільства.
6. Суперечності сучасного світу і моделювання майбутнього.
7. Криза світової цивілізації: можливі варіанти виходу.
8. Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх розв'язання.
9. "Природне" і "штучне": природа і техніка.
10. Культура і техніка (соціокультурний аспект).
11. Критика техніки в роботах М. Бердяєва.
12. Методологічні проблеми філософії техніки.
13. Інженерна етика.
14. Філософія техніки і філософія науки.
15. Системотехніка: сутність і проблеми.
16. Сутність та основні напрямки сучасного етапу науково-технічної революції.
17. Взаємозв'язок науково-технічного прогресу і моральності.
18. Мистецтво і техніка.

Додаткова література

1. *Бетяев С.К.* Прогностика: первые шаги науки // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 3–13.
2. *Воронин А.А.* Техника и мораль // Вопросы философии. – 2004. – № 10. – С. 93–101.
3. Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности: Сб. пер. / Сост. *Л.И. Василенко*. – М.: Прогресс, 1990.
4. *Забужко О.С.* Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.: Наук. думка, 1992.
5. *Иноземцев В.Л.* Вестернизация как глобализация и "глобализация" как американизация // Вопросы философии. – 2004. – № 4. – С. 58–69.

6. *Кучуради И.* Философия перед лицом мировых проблем // Вопросы философии. – 2004. – № 3. – С. 5–11.
7. *Ленк Х.* Размышления о современной технике. – М.: Аспект-Пресс, 1996.
8. *Макбрайд У.* Глобализация и межкультурный диалог // Вопросы философии. – 2003. – № 1. – 80–87.
9. *Митчем К.* Что такое философия техники? – М.: Аспект-Пресс, 1995.
10. *Назарчук А.В.* Этика глобализирующегося общества. – М.: Директ-Медиа, 2002.
11. *Оленьев В.В., Федотов А.П.* Глобалистика на пороге XXI в. // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 18–30.
12. *Панфилова Т.В.* Проблема смысла истории // Вопросы философии. – 2006. – № 12. – С. 11–23.
13. *Поппер К.* Злиденність історизму. – К.: Абрис, 1994.
14. *Радьяр Д.* Планетаризация сознания: от индивидуального к целому. – М.: REFL-book, 1995.
15. *Шпенглер О.* Закат Европы: В 2 т. – М.: Мысль, 1993.
16. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991.

5. ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ З МАТЕРІАЛУ ДРУГОГО ТА ТРЕТЬОГО МОДУЛІВ

1. Філософський сенс буття. Основні форми буття. Універсальність категорій "абсолют", "універсам", "буття", "субстанція", "матерія".
2. Філософське поняття матерії. Взаємозв'язок матерії, простору і часу.
3. Рух як атрибут матерії. Форми руху матерії.
4. Походження свідомості та її соціальна сутність.
5. Поняття свідомості. Діалектика суспільної і індивідуальної свідомості.
6. Мова і спілкування як умови розвитку абстрактного мислення і свідомості.

7. Діалектика як філософський метод мислення і як особлива методологія пізнання.
8. Структура діалектики. Основні принципи діалектики.
9. Основні категорії діалектики: сутність і явище, одиничне і загальне, випадковість і необхідність.
10. Основні закони діалектики.
11. Поняття суб'єкту і об'єкту. Особливості їх взаємодії в процесі пізнання.
12. Чуттєве і раціональне в пізнавальному процесі.
13. Істина: діалектика об'єктивного і суб'єктивного. Критерії істини.
14. Абсолютне, відносне і конкретне в істині.
15. Наукове пізнання. Емпіричне і теоретичне в науковому пізнанні.
16. Наука як феномен культури. Соціальні функції науки.
17. Історичні закономірності взаємодії природи і суспільства.
18. Взаємодія природи і суспільства на сучасному етапі. Вчення про ноосферу.
19. Поняття суспільства. Сфери суспільного життя.
20. Соціальна структура суспільства, її основні елементи.
21. Матеріальне виробництво в системі суспільного життя. Соціальні потреби, інтереси, цілі.
22. Політичне життя суспільства. Походження і сутність держави.
23. Демократія і тоталітаризм. Поняття про правову державу.
24. Соціальна сфера суспільного життя. Історичні форми людських спільностей: етнос і нація.
25. Об'єктивне і суб'єктивне в соціальному процесі.
26. Формаційний і цивілізаційний підходи у розумінні суспільства.
27. Проблема людини в філософії: індивід, особа, індивідуальність.
28. Людина: співвідношення природного та суспільного.
29. Діяльність як спосіб буття людини в світі. Структура і види діяльності.
30. Сучасна філософська антропологія.

31. Особа і суспільство. Проблеми прав і свобод людини в сучасному суспільстві.

32. Цивілізація і культура. Соціальні функції культури. Поняття національної культури.

33. Глобальні проблеми сучасності, їх філософська інтерпретація.

6. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ З ДИСЦИПЛІНИ

Для пошуку текстів першоджерел, а також навчально-методичної літератури з курсу "Філософія" можна рекомендувати електронні бібліотеки, які представлені на таких сайтах мережі Internet:

<http://www.humanities.edu.ru> – Портал соціально-гуманітарної і політологічної освіти Міністерства освіти Російської Федерації;

<http://www.philosophy.ru> – сайт Інституту філософії Російської академії наук;

<http://www.auditorium.ru> – Бібліотека гуманітарних текстів "Аудиториум";

<http://orel.rsl.ru> – Відкрита російська електронна бібліотека (сайт Російської державної бібліотеки);

<http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського;

<http://filosof.com.ua> – сайт Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди;

<http://www.inion.ru> – сайт Інституту наукової інформації із суспільних наук Російської академії наук (платний);

<http://www.i-u.ru/biblio> – бібліотека Російського гуманітарного Інтернет-університету;

<http://www.ruthenia.ru/logos> – сайт філософсько-літературного журналу "Логос";

<http://socis.isras.ru> – сайт журналу "Социологические исследования" (СоцИс);

<http://philos.msu.ru/library.php> – бібліотека філософського факультету Московського державного університету;

<http://philos.omsk.edu> – сайт філософського факультету Омського державного педагогічного університету;

<http://philos.nsu.ru/classics> – сайт Центра вивчення древньої філософії і класичної традиції Новосибірського державного університету;

<http://lib.pomorsu.ru/elib/text/index.htm> – бібліотека Поморського державного університету ім. М.В. Ломоносова;

<http://anthropologia.spbu.ru> – сайт кафедри філософської антропології С.-Петербурзького державного університету;

<http://infolio.asf.ru> – Універсальна електронна бібліотека "In Folio";

<http://www.vehi.net> – Бібліотека російської релігійно-філософської і художньої літератури "Веги";

<http://antology.rchgi.spb.ru> – Філософська бібліотека Середньовіччя;

<http://renaissance.rchgi.spb.ru> – Філософська бібліотека Ренесансу;

<http://www.nsu.ru/filf/rpha/index.htm> – Архів філософії історії;

<http://www.krotov.info> – Бібліотека Якова Кротова;

<http://lib.ru> – Бібліотека Максима Мошкова;

<http://yanko.lib.ru> – Бібліотека Янко Слави;

<http://ihtik.lib.ru> – Повнотекстова бібліотека Іхтіка;

<http://grachev62.narod.ru> – Бібліотека Михайла Грачова;

<http://philosophy.allru.net> – Бібліотека "Золотая философия";

<http://www.magister.msk.ru> – Бібліотека текстів по філософії, психології і політиці;

<http://www.coramdeo.ru> – Бібліотека християнської літератури;

<http://russianway.rchgi.spb.ru/index.html> – бібліотека серії "Русский путь";

<http://www.traditio.ru> – сайт "Традиция".

Ознайомитися з каталогами публікацій спеціалізованих журналів, підписку яких періодично здійснюють бібліотеки м. Миколаєва, можна також на сайтах:

<http://www.logic.ru/vf/index.html> – сайт журналу "Вопросы философии";

<http://www.philos.msu.ru/vestnik/philos> – сайт журналу "Вестник МГУ. Серия 7. Философия";

<http://www.politstudies.ru> – сайт журналу "Политические исследования" (ПолИс).

У даному переліку представлені найбільш істотні з доступних ресурсів, хоча цей список, звичайно ж, є далеко не повним. Значна кількість корисної інформації (як першоджерел, так і критичних робіт) може бути знайдена на персональних сайтах окремих філософів минулого і сучасності (наприклад, Ф. Ніцше, М. Гайдеггера, М. Мамардашвілі, О. Лосева та ін.). Необхідно враховувати, що Internet-простір постійно змінюється, а отже, з часом неминучою є як поява нових електронних ресурсів, так і припинення функціонування деяких старих.

Російськомовні та україномовні електронні ресурси з гуманітарних наук знаходяться в цей час лише на початковій стадії свого розвитку, з чого випливають деякі їхні особливості. По-перше, загальна кількість інформації, представлена на більшості таких сайтів, є дуже незначною. Вельми часто, очевидно завдяки вільному доступу до копіювання, інформація на різних сайтах є багато в чому тотожною.

По-друге, представлена інформація часто буває вузько спеціалізованою. Це пояснюється як специфікою самих сайтів, так і особистими уподобаннями їхніх власників. Наприклад, електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (найбільша в країні) у цей час представлена лише деякими текстами авторефератів дисертаційних робіт і невеликою кількістю малорозмірних публікацій. Бібліотека Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди містить публікації внутрішньінститутських збірників останніх років. Філософська література етичної і релігійної спрямованості складає бібліотеки Якова Кротова, "Вехи", "Традиція" та ін. Бібліотека Янко Слави містить, головним чином, роботи представників постмодернізму і критичні дослідження цього філософського напрямку.

Третьою особливістю сучасного стану Internet-ресурсів є те, що асортимент і якість представленої літератури на багатьох особистих сайтах значно перевершують показники більшості сайтів офіційних організацій, які займаються проведенням досліджень і підготовкою фахівців з філософських наук. Гарний підбір літератури наведено у бібліотеках Якова Кротова, Максима Мошкова, Янко Слави, Іхтіка.

Література у всіх зазначених ресурсах (за винятком сайту Інституту наукової інформації Російської академії наук) є вільною для копіювання. Як правило, цей процес здійснюється збереженням на своєму комп'ютері відкритих сторінок htm-файлів. Деякі бібліотеки надають додаткову можливість копіювання заархівованих (найчастіше за допомогою WinZip) версій творів. У деяких випадках література представлена у форматі "pdf" (як, наприклад, в одній з найбільших електронних бібліотек – бібліотеці "Аудиториум"), що обумовлює необхідність встановлення програми "Acrobat Reader" ("Adobe Reader"), за допомогою якої можна здійснювати читання таких файлів.

ЗМІСТ

1. Загальні відомості	3
2. Список основної літератури.....	3
3. Зміст другого модулю	4
4. Зміст третього модулю	20
5. Екзаменаційні питання з матеріалу другого та третього модулів	36
6. Електронні ресурси з дисципліни	38

Навчальне видання

**ЩУКІН Євген Олександрович
ДРОЖАНОВА Оксана Миколаївна
ПАТЛАЙЧУК Оксана Віталіївна**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ
З КУРСУ "ФІЛОСОФІЯ"
(2-Й ТА 3-Й НАВЧАЛЬНІ МОДУЛІ)**

(українською мовою)

Комп'ютерна верстка Н.В. Ялова
Коректор М.О. Паненко

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2506 від 25.05.2006 р.

Підписано до друку 30.01.08. Папір офсетний. Формат 60×84/16.
Друк офсетний. Гарнітура "Таймс". Ум. друк. арк. 2,4. Обл.-вид. арк. 2,6.
Тираж 500 прим. Вид. № 1. Зам. № 18. Ціна договірна

Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування,
54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5

ВИДАВНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ

Шановні панове!

Запрошуємо Вас ознайомитись з можливостями книжкового видавництва, висококваліфіковані спеціалісти якого забезпечать оперативне та якісне виконання замовлення будь-якого рівня складності.

Наш головний принцип – задовольнити потреби замовника в повному комплексі поліграфічних послуг, починаючи з розробки та підготовки оригіналу-макета, що виконується на базі ІВМ РС, і закінчуючи друком на офсетних машинах.

Крім цього, ми маємо повний комплекс післядрукарського обладнання, що дає можливість виконувати:

- ✓ аркушепідбір;
- ✓ брошурування на скобу, клей;
- ✓ порізку на гільйотинах;
- ✓ ламінування.

Видавництво також оснащено сучасним цифровим дублюкатором фірми "Duplo" формату А3, що дає можливість тиражувати зі швидкістю до 130 копій за хвилину.

Для постійних клієнтів – гнучка система знижок.

Отже, якщо вам потрібно надрукувати ***підручники, книги, брошури, журнали, каталоги, рекламні листівки, прайс-листи, бланки, візитні картки***, – ми до Ваших послуг.

© Національний університет кораблебудування

✉ Україна, 54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5,
видавництво НУК

☎ 8(0512) 47-83-86; 39-81-42, 39-73-39, fax 8(0512) 42-46-52;

E-mail: publishing@usmtu.edu.ua